

Συνέντευξη του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου Β΄

Εφημερίδα: ΒΗΜΑ της Κυριακής
Συνέντευξη στον Στέφ. Κασσιμάτη
8/2/2009

ΔΙΑΦΩΝΗΣΕ με τον Χριστόδουλο για το συλλαλητήριο και βρίσκει «άστοχες και επικίνδυνες» τις αυθαίρετες πρωτοβουλίες της Εκκλησίας στα λεγόμενα εθνικά θέματα.

Θεωρεί ότι το σύνθημα «πατρίς, θρησκεία, οικογένεια» προσφέρεται για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών. Προβληματίζεται με την ποιότητα των στελεχών της Εκκλησίας: «Οι καλοί επιλέγουν αφάνεια και σιωπή».

Προαγγέλλει την παραπομπή στη Δικαιοσύνη των σκανδάλων της «Αλληλεγγύης» και της ΣΥΜΕΑΝ (εταιρείας της Εκκλησίας για την

απορρόφηση κοινοτικών κονδυλίων), καθώς και προτάσεις για την αλλαγή του τρόπου εκλογής των μητροπολιτών.

Τον ενοχλούν οι δεξιώσεις και μπορεί να γίνει- εφόσον χρειάζεται- ακόμη και κομμουνιστής. Αναφερόμενος στο σκάνδαλο του Βατοπαιδίου, επιφυλάσσεται· κρίνει ωστόσο ότι οι «περίεργες δοσοληψίες με εταιρείες και παράγοντες δεν είναι εκκλησιαστική πολιτική». Εισηγείται το δικό του μοντέλο ισότιμης συνεργασίας πολιτείας και Εκκλησίας, για την αξιοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας. Τέλος, αντιλαμβάνεται την εθνική ταυτότητα ως κάτι δυναμικό, πάντα υπό εξέλιξη και δεν φοβάται την περιβόητη παγκοσμιοποίηση: τα ίδια, πάνω-κάτω, έκανε και ο Μέγας Αλέξανδρος.

Από την πρώτη κιόλας στιγμή της αρχιεπισκοπίας του, ο κ. Ιερώνυμος φρόντισε να καταστεί εμφανές ότι επί των ημερών του η Εκκλησία θα άλλαζε πορεία και ότι ένα μέρος της κληρονομιάς του προκατόχου του το άφηνε πίσω: κάμερες, λιμουζίνες, παρατρεχάμενοι και πομπές αυτοκινήτων

κόπηκαν με το μαχαίρι. Είναι επόμενο, λοιπόν, η συζήτηση με τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών να ξεκινήσει από αυτό το σημείο.

«Με τον μακαριστό προκάτοχό μου Κυρό Χριστόδουλο είχαμε γνωριμία από τα φοιτητικά χρόνια. Εκτοτε, συμπέσαμε σε αρκετές κοινές δραστηριότητες. Από την αρχή όμως ήταν φανερό ότι ήμασταν άνθρωποι διαφορετικοί στον χαρακτήρα. Ακόμη και τα πρακτικά των επιτροπών, στις οποίες συνεργαστήκαμε αργότερα, όπως αυτές για την εκκλησιαστική περιουσία και τις σχέσεις Εκκλησίας- πολιτείας, αν πάρει κανείς και τα διαβάσει σήμερα, θα διαπιστώσει τη διαφορά μας.

Ανέκαθεν, θα έλεγα, η βασική διαφορά μας αφορούσε την ταυτότητα της Εκκλησίας. Για μένα, στοχεύει στη σωτηρία του ανθρώπου, είναι βίωμα, πνευματική εμπειρία και ποτέ ιδεολογία. Για τον αδελφό Χριστόδουλο η Εκκλησία είχε έναν μεσσιανικό χαρακτήρα για τη σωτηρία του έθνους και ρόλο σε όλα τα εγκόσμια.

Όταν έγινε Αρχιεπίσκοπος, τον επισκέφθηκα για να τον συγχαρώ. Στη συζήτηση τέθηκε το θέμα του λεγόμενου οικονομικού σκανδάλου που ταλαιπωρούσε τότε την Εκκλησία, για το οποίο δεν θα ήθελα να μιλήσω. Ωστόσο συνεργαστήκαμε στενότερα για πολλά θέματα και στις δύσκολες ώρες του στάθηκα στο πλευρό του...».

-Σε άλλες όμως διαφωνήσατε ευθέως, στις ταυτότητες.

«Τότε διαφώνησα, παρ' ότι ήμουν και εγώ υπέρ της αναγραφής του θρησκευματος στις ταυτότητες. Ήμουν όμως υπέρ, από την πλευρά της ελευθερίας. Με την έννοια ότι ούτε εσύ μπορείς να μου το στερήσεις ούτε εγώ να σ' το επιβάλλω. Θέλεις να γράφεται το θρήσκευμα στην ταυτότητά σου; Αν θέλεις, καλώς· αν δεν θέλεις, και πάλι καλώς. Αυτή ήταν η θέση την οποία εισηγήθηκα τότε στον Μακαριότατο. Εκείνος επέμεινε: "Όχι, θα τους κατεβάσω στο πεζοδρόμιο!". Διαφώνησα και δεν πήγα στο Σύνταγμα.

Για να επανέλθω όμως στο αρχικό ερώτημά σας, ό,τι ήταν καλό από όσα έκανε ο Χριστόδουλος- και ήσαν πολλά- θα το συνεχίσω και επάνω σε αυτό θα χτίσω και θα επαυξήσω. Επομένως, δεν αρνούμαι την κληρονομιά του Χριστοδούλου. Αντιθέτως! Ο μακαριστός, π.χ., κάλεσε τους νέους κοντά του. Εγώ, συνεχίζοντας, θα προσπαθήσω να στήσω τις γέφυρες.

Ο μακαριστός έκανε πολλές φορές λόγο για τους ανθρώπους που υποφέρουν και βρίσκονται στα όρια της φτώχειας. Εγώ, συνεχίζοντας, θα προσπαθήσω να δημιουργηθούν κέντρα που θα ανακουφίζουν τον ανθρώπινο πόνο και θα δίνουν δυνατές λύσεις σε αδιέξοδα. Είναι γνωστό ότι διέθετε πολλά χαρίσματα. Δεν τα κατακρίνω, δεν τα ζηλεύω, αλλά και δεν μπορώ να τα ακολουθήσω όλα».

-Ορισμένες όμως από αυτές τις διοικητικές υποδομές, λ.χ.η «Αλληλεγγύη» και η ΣΥΜΕΑΝ, εμπλέκονται σε σκάνδαλα οικονομικής φύσεως. Τι θα κάνετε με αυτές τις υποθέσεις;

«Η σύλληψη της ιδέας για τη δημιουργία αυτών των υποδομών ήταν σωστή. Δεν μπορούμε να καταλογίσουμε ευθύνη στον μακαριστό αδελφό· αντιθέτως, του χρωστούμε ένα μεγάλο ευχαριστώ, διότι άνοιξε έναν δρόμο για την Εκκλησία. Τώρα, αν στην πορεία τα πράγματα εξέκλιναν, θα βρεθεί ποιος φταίει και γιατί καταλήξαμε σε αυτό το αδιέξοδο σημείο.

Ξέρω, πάντως, όλες τις πτυχές αυτών των δύο υποθέσεων. Οι έρευνες έχουν προχωρήσει και πιστεύω ότι σε λίγο καιρό θα γίνουν γνωστά τα αποτελέσματα για αυτές τις υποθέσεις. Οι αρμόδιοι θα αποφασίσουν. Προσωπικά δεν θα ασχοληθώ περισσότερο με το θέμα. Ο,τι έχω στα χέρια μου θα το παραδώσω στους αρμοδίους, λέγοντας: Αυτά είναι. Κάνετε ό,τι κρίνετε σωστό».

-Εθnikοπατριωτικοί κύκλοι, που είχαν συνηθίσει αλλιώς επί αιμνήστου, σας επικρίνουν πλέον ανοιχτά για τη σιωπή σας στα λεγόμενα εθνικά θέματα και ίσως στο μέλλον γίνουν σκληρότεροι.

«Τις ξέρω τις απόψεις αυτές και τις σέβομαι, ως έκφραση του δικαιώματος των ανθρώπων στην ελευθερία της γνώμης. Τους παρακαλώ όμως να σεβαστούν και εκείνοι τις δικές μου. Δεν είμαι άνθρωπος ο οποίος δεν αγαπά την πατρίδα του. Δεν είμαι άνθρωπος ο οποίος δεν θα καλούσε σε συναγερμό αν ήταν ανάγκη.

Ολον αυτόν τον χρόνο που πέρασε, μέτρησα σπιθαμή προς σπιθαμή τα προβλήματα της Εκκλησίας, υπό το πρίσμα της προοπτικής της. Επομένως, αυτά τα πατριωτικά, όπως τα είπατε, ούτε τα περιφρονώ ούτε τα υποτιμώ. Ζω σε μια συντεταγμένη πολιτεία η οποία οφείλει να λαμβάνει όλα τα μέτρα για την προάσπιση αυτών των δικαιών και, επιπλέον, διαθέτει και τα μέσα για να το πράξει.

Αν με χρειασθεί ποτέ κανένας ή αν καταλάβω μόνος μου ότι με χρειάζεται, εδώ είμαι. Αλλά μόνος μου να αναλάβω πρωτοβουλίες για τέτοια θέματα το

θεωρώ άστοχο και επικίνδυνο. Επειδή ακριβώς πιστεύω ότι οι περισσότεροι από εμάς συγκινούνται με έννοιες όπως η πατρίδα, η θρησκεία και η οικογένεια, έχω διαπιστώσει ότι τούτο ως σύνθημα προσφέρεται ως μέσον και τρόπος για την ανάδειξη άλλων σκοπιμοτήτων. Τούτο, δεν με συγκινεί, αυτό το σύνθημα. Τα πραγματικά προβλήματα της Εκκλησίας είναι άλλα και είναι τεράστια».

-Εννοείτε προφανώς την κρίση που μαστίζει τα τελευταία χρόνια την Εκκλησία με τα πάσης φύσεως σκάνδαλα;

«Η Εκκλησία δεν είναι διδασκαλία ούτε φιλοσοφία, όπως είπαμε είναι βίωμα και πνευματική εμπειρία. Και μόνο δύο άγιοι άνθρωποι επάνω στη Γη κάνουν Εκκλησία. Επομένως, η Εκκλησία αυτή καθαυτή δεν περνά κρίση. Η κρίση αφορά τους ανθρώπους που την εκφράζουν.

Όποια μέτρα κοσμικού ρεαλισμού και αν εφαρμόσουμε, δεν θα έχουν αποτέλεσμα αν ο άνθρωπος δεν αλλάξει εσωτερικά. Ενα από τα βασικά προβλήματα της ποιμαίνουσας Εκκλησίας, κατά την εκτίμησή μου, έγκειται στη στελέχωσή της. Τοποθετούμε ανθρώπους εδώ ή εκεί, χωρίς ειδική εκπαίδευση, χωρίς να τους έχουμε από κοντά για να τους εμπνεύσουμε, να τους δείξουμε δρόμους εργασίας. Η απουσία ενδιαφέροντος για τα στελέχη τα αφήνει στη ρουτίνα της καθημερινότητας και αντιμετωπίζουν την ιεροσύνη ως επάγγελμα. Είναι ολοφάνερο σήμερα. Δεν υπάρχει διάθεση από όλους μας.

Αναφέρω το παράδειγμα του πατρός Αντωνίου Παπανικολάου, που μαζί με την πρεσβυτέρα του έχουν φτιάξει την “Κιβωτό”. Ξέρετε ότι αντιμετωπίζεται από πολλούς στον δικό του χώρο, τον εκκλησιαστικό, ως αποδιοπομπαίος; Γιατί; Επειδή ξεχωρίζει με το έργο του και “χαλάει την πιάτσα”, κατά το κοινώς λεγόμενο... Το βόλεμα υπερισχύει και διαχέεται στην πυραμίδα. Ετσι, όταν πρέπει να εκλέξουμε κάποιον για θέση επιτελική, δεν θα ψάξουμε να βρούμε εκείνον που χρειάζεται, αλλά θα διαλέξουμε από τον συνωστισμό των κολάκων και όσων επιδιώκουν την προσωπική προβολή, με γνώμονα τα συμφέροντα.

Σήμερα η Εκκλησία διαθέτει δυναμικό ανθρώπινο και δυνατότητες τεχνικές που ποτέ στο παρελθόν δεν είχε. Δεν θέλουμε όμως να προχωρήσουμε σε βάθος. Δεν τολμούμε, ίσως δεν μας συμφέρει. Γι’ αυτό και πολλά λαμπρά στελέχη προτιμούν αφάνεια και σιωπή».

-Συνεπώς, για να πάρει η Εκκλησία την κατεύθυνση που θέλετε, θα πρέπει να βελτιωθεί η ποιότητα των μελών της Ιεράς Συνόδου.

«Δεν είναι το μόνο. Θα έπρεπε εδώ και καιρό να έχει αλλάξει ο τρόπος εκλογής των μητροπολιτών. Εχω κάποιες ιδέες επ’ αυτού και επί του παρόντος μελετώ τις παραμέτρους τους. Θα πρέπει να συνεργαστούμε όλοι μαζί οι αδελφοί στην Ιερά Σύνοδο και να βρεθεί, ίσως όχι ο ιδανικός, τουλάχιστον ένας καλύτερος τρόπος».

-Ποια θέματα έχουν την προτεραιότητα στον κατάλογο των προβλημάτων που έχετε διαπιστώσει;

«Όσον αφορά το ευρύτερο έργο της Εκκλησίας, χρειάζεται πρώτα πολλή και συλλογική εργασία από όλη την Ιεραρχία. Όσον αφορά όμως την αποστολή μου, την Αρχιεπισκοπή Αθηνών, θα ήθελα η προσπάθειά μας να κατευθυνθεί στην αναζωογόνηση της ενορίας ως πνευματικού κυττάρου.

Πώς θα απαλύνουμε τον πόνο του ανθρώπου; Πώς θα πεισθεί ο κόσμος ότι εκεί θα βρει ανάπαυση; Αυτός είναι ο στόχος. Το πνεύμα αυτής της προσπάθειας είναι που βρίσκουμε στις παραβολές του ασώτου και του καλού Σαμαρείτη.

Η Εκκλησία απευθύνεται σε όλους χωρίς διακρίσεις και τους καλεί κοντά της με πνεύμα ελευθερίας και αγάπης».

-Και οι δημόσιες σχέσεις σας; Τίποτε δεν γίνεται σήμερα χωρίς αυτές!

«Καταλαβαίνω ότι αστειεύεστε... Δεν είμαι απόκοσμος, ούτε κατακρίνω τις διάφορες κοσμικές εκδηλώσεις. Επειδή έχω παρευρεθεί σε αρκετές από αυτές, με ξενίζει η επίδειξη πλούτου, οι χωρίς λόγο υπερβολές- φωταψίες, φωτογράφοι, σαμπάνιες κ.λπ. Ως πατέρας, ενοχλούμαι στη σκέψη ότι πολλοί άνθρωποι την ίδια ώρα στερούνται ακόμη και τα στοιχειώδη».

-Με την άδειά σας, Μακαριότατε, πάλι θα αστευθώ αλλά εδώ εκδηλώνετε τις «κομμουνιστικές τάσεις» που σας καταλογίζουν ορισμένοι.

«Ακούστε, δεν είμαι κομμουνιστής. Εκεί που πρέπει όμως γίνομαι. Όπως επίσης εκεί που πρέπει είμαι πατριώτης, είμαι διεθνιστής ή ακόμη και χωριάτης. Αγαπάω τον άνθρωπο. Δεν ήρθα εδώ για να κάνω μια ωραία καριέρα. Δεν με εκφράζει αυτό και δεν με απασχολεί».

-Τώρα που πέρασε ο καιρός σχηματίσατε εικόνα για το σκάνδαλο του Βατοπαιδίου;

«Η θέση μου παραμένει ότι δεν μπορώ να πω τίποτε ώσπου να έχουμε πλήρη εικόνα της υπόθεσης. Να κάνω όμως μια γενική τοποθέτηση. Το ότι ένα μοναστήρι έχει μια περιουσία δεν είναι κακό. Είναι φυσικό, ειδικά ένα μοναστήρι που υφίσταται αιώνες, να έχει συγκεντρώσει περιουσία με ισχυρούς τίτλους.

Η διαφορά μας είναι στο εξής: ότι η εκκλησιαστική περιουσία δεν είναι μόνον για τα πρόσωπα και τα κτίρια, αλλά κυρίως είναι για την εξυπηρέτηση του λαού. Για να έρθω τώρα στο θέμα Βατοπαιδίου, αν το μοναστήρι είχε πει ότι, μετά την κάλυψη των δαπανών, την περίσσεια των

χρημάτων θα την χρησιμοποιούσε για να φτιάξει ένα νοσοκομείο, σχολείο, πανεπιστήμιο ή ό,τι άλλο κοινωφελές, που θα το συντηρούσε με τις προσόδους του, κατά την άποψή μου, μια τέτοια τακτική δεν θα είχε τίποτε το μεμπτό.

Από τη στιγμή όμως που βλέπουμε να εμπλέκονται εταιρείες και παράγοντες σε περίεργες δοσοληψίες (όλα αυτά που βλέπουμε να βγαίνουν σιγά σιγά) αλλάζει το πράγμα! Αυτά δεν είναι μοναστηριακή πολιτική, δεν είναι εκκλησιαστική πολιτική...».

-Μη σας ρωτήσω τι είναι, γιατί δεν θα μου πείτε. Πείτε όμως, αν θέλετε, τι σχεδιάζετε για το πονεμένο θέμα της εκκλησιαστικής παρουσίας.

«Έχω κάποιες σκέψεις. Η εξέλιξή τους όμως θα εξαρτηθεί από την αποδοχή της Ιεράς Συνόδου. Το σύνθημα "η παρουσία στον λαό" είναι άνευ περιεχομένου και παραπλανητικό. Ας μου πει κάποιος, όσες φορές η Εκκλησία παραχώρησε μέρος της παρουσίας της, ποιος ήταν ο λαός που την πήρε;

Ξέρετε πού είναι χτισμένο σήμερα το Κολωνάκι; Σε γη την οποία έδωσε η Μονή Πετράκη για την ανοικοδόμηση Στέγης Αναπήρων Πολέμου. Ξέρετε κανέναν ανάπηρο πολέμου να έχει μείνει στο Κολωνάκι; Την τελευταία φορά, επί αειμνήστου Τρίτση, που είχαμε πάλι θέμα για την παρουσία, καταλήξαμε σε μία σύμβαση με την πολιτεία. Ξέρει κανείς πώς υλοποιήθηκε η σύμβαση;

Αν ξέρει, ας το πει και σε εμένα. Επομένως δεν μπορούμε να συνεχίσουμε με αυτό το μοντέλο. Ας ψάξουμε να βρούμε άλλο. Το μοντέλο που θα ήθελα να εφαρμόσω στην όποια παρουσία της Αρχιεπισκοπής και το οποίο θα πρότεινα γενικότερα βασίζεται στη συνεργασία με την πολιτεία.

Λόγου χάριν, έχουμε το τάδε περιουσιακό στοιχείο, πηγαίνουμε στην πολιτεία και προτείνουμε την από κοινού αξιοποίησή του, σεβόμενοι απολύτως τους όρους της σύμβασης: Τι βάζουμε εμείς και τι βάζετε εσείς.

Τα χρήματα όμως από την αξιοποίηση δεν θα πάνε αόριστα στο ταμείο της Εκκλησίας ή της πολιτείας. Θα πάνε σε συγκεκριμένο σκοπό, π.χ. για τη δημιουργία και τη συντήρηση νοσοκομείου καρκινοπαθών. Σε αυτό το μοντέλο είμαι έτοιμος να συνεργασθώ. Τα άλλα είναι πυροτεχνήματα...».

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΙ Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

-Την Παγκοσμιοποίηση δεν τη φοβάστε; Δεν ανησυχείτε μήπως μας κάνει κιμά και φτιάξει με αυτόν κεφτέδες και σουτζούκια, όπως έλεγε ο προκάτοχός σας;

«Δεν είμαστε οι πρώτοι που ζούμε σε αυτή τη γη. Τα προβλήματα υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν. Ο τρόπος αντιμετώπισεώς τους είναι που διαφέρει. Πολλά από αυτά που περιγράφουμε σήμερα με τον όρο “παγκοσμιοποίηση” έχουν ξαναγίνει στην Ιστορία.

Παγκοσμιοποίηση το λέμε σήμερα, κάποτε το έλεγαν Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Ακόμα θα έλεγα και οι εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Δεν πιστεύω να νομίζετε κι εσείς ότι ο Μέγας Αλέξανδρος έφθασε ως την Ινδία απλώς για να φέρει μόνο τον πολιτισμό!

Εγώ θα έλεγα ότι ήταν και ο ενθουσιασμός, η περιέργεια και οι συγκυρίες της εποχής που έκαναν τον Αλέξανδρο να προχωρήσει μέσα στην Ασία. Έτσι εξαπλώθηκε ο ελληνισμός, πού τι ήταν τότε; Το ρεύμα των ανθρώπων της εποχής. Ήταν μιας μορφής παγκοσμιοποίησης, χωρίς την οποία δεν θα προχωρούσε η εξάπλωση του χριστιανισμού.

Επομένως η παγκοσμιοποίηση δεν είναι καινούργιο φαινόμενο που πρέπει να μας πανικοβάλλει. Η ζημιά είναι μέσα μας. Στους λαιστρυγόνες και τους Κύκλωπες που κουβαλάμε μέσα μας. Εκεί είναι το πρόβλημα».

-Μακαριότατε, δεν είναι επικίνδυνο η θρησκευτική πίστη να θεωρείται κομμάτι της εθνικής μας ταυτότητας; Το λέω διότι το θρησκευτικό δόγμα είναι σταθερό και αμετάβλητο, ενώ ο κόσμος γύρω μας αλλάζει. Πώς λοιπόν μια ταυτότητα αγκιστρωμένη στο παρελθόν μπορεί να εκφράσει τις προσδοκίες ενός λαού για το μέλλον;

«Ο πρώτος πυρήνας που επιστρατεύεται στη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας είναι ο θρησκευτικός, ο αρχαίος βωμός, το ιερόν. Και αναφέρομαι γενικότερα στη δημιουργία των εθνών, όχι μόνον στη δική μας περίπτωση. Ιστορικά, πρώτα δημιουργείται αυτός ο πυρήνας και γύρω του συμπλέκονται τα υπόλοιπα στοιχεία της ταυτότητας. Αυτό ζήσαμε και εμείς τον 18ο αιώνα και έτσι φθάσαμε στην Επανάσταση.

Επ' αυτού, λοιπόν, η Εκκλησία πολλά προσέφερε και έχει την υποχρέωση να το παρακολουθεί αυτό, κυρίως τον ιστό του, για να μη διαλυθεί. Αλλά, σε όλα τα πράγματα υπάρχει το μέτρο. Ερχεται η συντεταγμένη πολιτεία και το κρίσιμο ζήτημα για την ελλαδική πραγματικότητα είναι πώς θα συνεργαστούν αυτοί οι δύο φορείς. Διότι η Ιστορία συνεχίζεται, πολλά πράγματα ξεχνιούνται και εμείς εξακολουθούμε να λέμε: “Ξέρετε, αν δεν

ήμασταν εμείς, σήμερα θα μιλούσατε τούρκικα κ.λπ.". Ναι, αλλά αυτό δεν μας απαλλάσσει από τις ευθύνες τις σύγχρονες!

Δεν μπορούμε πια να επικαλούμεθα συνεχώς τους αρχαίους ημών προγόνους, τον Περικλή και τον Παρθενώνα. Τι θα γίνει, αυτό θα μας θρέφει συνέχεια; Αν δεν έχουμε κάτι καινούργιο να προσθέσουμε σε αυτό που βρήκαμε, τότε θα συρρικνωθεί η παράδοση.

Ούτε όμως μπορούμε εύκολα να αφαιρέσουμε ένα σκαλοπάτι από την κλίμακα. Επομένως, μέσα σε αυτόν τον χώρο, η Εκκλησία είναι ένα κομμάτι της εθνικής ταυτότητας, που πρέπει να υπάρχει.

Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να είμαστε με τη φλόγα να καίει φουντωμένα και κάθε φορά να σπεύδουμε να είμαστε οι πρώτοι! Ούτε πάλι μπορούμε να είμαστε αδιάφοροι. Χρειάζεται το μέτρο και η διάκριση».